

УДК 37.01

Петер СЛОТЕРДАЙК**ТИ МУСИШ ЗМІНИТИ СВОЄ ЖИТТЯ¹***Буття вчителем як професія* - С. 294-296

Експлікація звикання, звичкоподібного (*das Gewohnheitsmäßige*), психосоматично втіленого – про це вже йшлося вище з посиланням на етику як на Першу Теорію – є частковим феноменом процесу, який я називаю розділенням одержимості на пристрасті і звички. Ця зміна відбулась під тиском перших педагогів, які за своєю природою були також і першими носіями етично-аскетичного наступу на існуючі психосоматичні умови.

Те, що означає тиск на людство з боку вчителів упродовж двох з половиною століть, стає зрозумілим, якщо подивитись, під яким кутом почала відбуватись атака тих, що знають, і на тих, що ще не знають. Тільки там, де на порядку денному - як у одиночного, так і у колективах - стояла секуляризація психіки, ті, що навчають, почали усвідомлювати внутрішню інертність тих, кого вони навчають. Саме вони, як зараз стає зрозумілим, виявили, що люди не здатні беззаперечно дотримуватись настанов своїх нових етичних директорів. Коли перші філософи-педагоги одержимо висловлювались щодо звичок, то це відбувалось в рамках аналізу опору. Він мав допомогти зрозуміти, чому те, що вже має людина - *hexis, habitus, doxa* (у вісімнадцятому столітті до цього ще додається упередженість) [1] - ускладнювали і навіть унеможливлювали сприйняття Нового, тобто сприйняття філософського етосу, експліцитного логосу, чистої математики і проясненого методу. «Звичка» як слово і як діло означає фактичну одержимість психіки блоком вже набутих, більш-менш незворотно втілених властивостей, до яких ще слід додати закоснілу масу привнесених гадок. Доки цей блок залишатиметься непорушним, неможливо починати нове навчання. Про те, що схожі спостереження накопичені і збережені також і в азійському світі, свідчить відомий анекдот про майстра дзен-буддизму, який, розливаючи чай у філіжанки, на подив своїх учнів, не зупинявся, коли філіжанка була повною, а продовжував наливати. Тим він показував, що наповнений дух неможливо навчати. Тоді студіювання мало б починатись з обмірковування питання, що треба робити, щоб спорожнити чашку.

¹ © М.Култаєва, переклад: Sloterdijk Peter. *Du mußt dein Leben ändern.* – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2009. -723 S

Але чи треба її знову наповнювати або ж залишити пустою і плекати пустоту як самоцінність, - це вже інша тема.

Ранні школи, як правило, були базовими таборами, очільники яких мали великі амбітні задуми сходження до верхівок гір, навіть якщо ці верхівки визначались у специфічно школярській спосіб. Кожна шкільне підприємництво спонтанно розвиває внутрішню вертикальність і рано чи пізно утворює систему ступенів, з якої починається становлення «класового» суспільства – при цьому стає зрозумілим, що поняття «клас» походить з неполітичного утворення ступенів. Однак школа на ранніх етапах свого становлення ще довго зберігатиме свою природну екстравертність.

Вона орієнтується на завдання, трансцендентні її заняттям, - будь то підготовка учнів до майбутніх професій і державної служби, будь то досконалість, яка перевершує школу, формування особистості, просвітлення, панування філософів, або ж великі постріли у блакить. Більш пізня школа, навпаки, усуває трансцендентальні претензії і чинить спротив уявленню, що за межами школи може існувати щось реальне. Ось тоді вона перетворюється на базовий табір, де навчають тільки переміщенням усередині цього табору, - тут варто згадати первісну інтуїцію Бурд'ю, коли він у своїх описах ігор амбіцій у класовому суспільстві визначає їх як псевдо-вертикальні зусилля або більш-менш ілюзорні розрізнявальні переваги.

Коментар перекладача

У своєму тлумаченні давньогрецьких слів, що застосовуються філософських текстах, П. Слотердаjk намагається охопити усі їхні семантичні відтінки. Так, *hexis* на давньогрецькій мові означає володіння вміннями і навичками, вправність, а також здоров'я, знання і характер, які має людина. – Див. Menge Hermann. *Taschenwörterbuch der griechischen und deutschen Sprache*. – Berlin: Langenscheid, 1910. S. 162. Такий вжиток цього слова був притаманний Аристотелю у його «Метафізиці» (5, 1022 b). Починаючи з Плотіна, обсяг цього поняття стає вужчим, але більш чітко окресленим, отже, само слово перекладається як навик, практика, вправність. Див.: *Słownik grecko-polski Nowego Testamentu*. – Warszawa: "Vocatio", 1997. – С. 115. У цьому сенсі воно збігається з поняттям габітусу у Бурд'ю, на яке посилається П.Слотердаjk. Докладніше про поняття габітусу у Бурд'ю див. Култаєва М.Д., Навроцький О.І., Шермет І.І. *Європейська теоретична соціологія XX-XXI століття*. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 239-240. У філософських текстах давньоримської і схоластичної філософії *habitus* перекладається з латини як зовнішній вигляд, звичка, стан. Слово *doxa* у давньогрецькій мові також є полісемантичним і означає не тільки гадку, віру і судження, але також

й репутацію, честь, полиск – див.: Menge Hermann. Taschenwörterbuch der griechischen und deutschen Sprache, - S. 118. П.Слотердайк застосовує увесь комплекс цих смислів. – М.К.

Ідентичність як право на ледарство - С. 296-297

Світ псевдовертикальності є площею гармидеру ідентичностей. «Ідентичність», незалежно від того, як вона презентується - персонально чи колективно - є привабливою лише тоді, коли люди бажають відрізнятись один від одного. У цій перспективі сучасна соціологія сформувала розхоже поняття ідентичності, яке є узагальненим антиподом вчення Бурдіо про габітус. Тим самим ледарство, яке слід виправляти, підноситься до ціннісного феномену. Моя ідентичність складається з комплексу моїх незаперечних особистісних і культурних лінощів. Колись Сартр стверджував: «я є тим, що маю», - тобто «тотальність моїх володінь відображує тотальність мого буття» [1] ; володарі ж ідентичності говорять: я є тим, що мене має. Дійсність мого буття через це гарантується тим, що володіє мною. Ідентичні особи сприймають себе як готові до вжитку (ready-made) і самі крокують до течки з документами під широким дахом цінностей з домаганням на визнання. Вони представляють собою інертні системи і вимагають їхнього піднесення, наділяючи статусом найвищої культурної цінності усе інертне, що в них осіло. Якби античні стоїки побажали присвятити своє життя постійному тренуванню удавати з себе статую, то навколо їхнього найкращого «Я» утворився б невидимий мармур – сучасні ж люди знаходять себе у готовій пластиковій упаковці для зберігання лінощів, виставляючи себе у парку ідентичностей, байдуже, чи оберуть вони для цього етнічне крило або займуть відкриту індивідуалістичну площадку.

Через це ідентичність, як і габітус, стає сигнальним словом культури базисного табору (тут і у подальшому використовується альпіністська лексика - М.К.) – а коли до ідентичності приєднується ще й травма, то вже ніщо не стоїть на шляху возвеличення її ціннісного ядра. Безперечно, за умов, якщо буде відганятись геть навіть думка нові висоти – адже сходження на них може применшити цінність складових такого ядра. Коли і чому усе попередньо досягнуте проголошується у базисному таборі культурною скарбницею, вирішується окремо для кожного проекту експедиції. У режимі ідентичності девертикалізуються сукупні енергії і передаються до реєстратури. Звідти усе потрапляє до перманентного колектора, де вже не існує ані «прогресивної прив'язаності», ані еволюційних ступенів. У горизонті базисного табору усі ідентичності рівноцінні. Внаслідок цього ідентичність надає супергабітусу усім, хто хоче бути такими, якими вони стали на основі своєї локальної сформованості, вважаючи це добром. У такий спосіб ідентич-

ним вдається знаходитись за межами чутного. Це для того, щоб до їхніх вух ніколи і ніде не потрапив імператив «ти мусиш змінити своє життя!» [Див. Jean-Paul Sartre. *Das Sein und das Nichts. Versuch einer phänomenologischen Anthropologie.* – Reinbeck bei Hamburg. 1993. –S. 1012].

Ефект вісьового часу: людство двох швидкостей - С.301-304

Відкриття пристрастей та звичок утворює психологічний антипод до вже давно відомого процесу, який філософи та філологи називають «відкриттям духу». Карл Ясперс у підсумку визначив цей комплекс «вісьовим часом» і назвав п'ять місць «прориву». Це Китай, Індія, Персія, Палестина, Греція. Вони утворюють сцени, на яких уперше здійснився поступ високої культури через її одуховлення (*Vergeistigung*), що мало незабутні і далекосяжні наслідки. У проміжку часу між 800 та 200 століттями до н.е. люди у названих культурах зробили «крок до універсального», який ми продовжуємо робити в усьому тому, що створюємо сьогодні в автентично цивілізаційному сенсі. Те, що згодом буде називатись розумом і особистістю, вже тоді проявилось у перших начерках. Але передусім через цей крок безмежно збільшилось провалля між найбільш розвинутими індивідами та багатьма іншими. Ясперс пише: «Те, чого досягає одиничний, у ніякому разі не переноситься на усіх. Відтак відстань між верхівкою людських можливостей і масою буде величезною. Але те, чого досягає одиничний, все ж таки опосередковано змінює усіх» [1].

Коли екстремісти починають виконувати свої вправи на високо натягнутому канаті, то тим самим вони забов'язують усіх інших складати іспит зі стислого курсу акробатики (*das kleine Akrobatikum*), щоб залишитись у тренувальній спільноті тих, хто став людьми. Прості ж люди одержують свій сертифікат, коли визнають, що відчули запаморочення ледь подивившись на це.

Насправді відкриття пристрастей і звичок не можна відокремити від відкриття гадок, бо те ж саме переривання, яке дозволяє людині вийти з потоку емоцій і звичок, здатне також привернути її увагу до сфери ментальних рутин. Це переривання, разом з яким на передній план виступає спостерігач, незворотно створює нові позиції щодо сукупності фактів, як ззовні, та і усередині. Вийти з потоку означатиме: відкинути стару габітуальну упевненість в успадкованій культурі і припинити бути паростком першої культурної спільноти. Здійснивши це, треба було заснувати на березі новий світ з новими мешканцями.

Отже, ефект вісьового часу ґрунтується не лише на зацікавленості у більш високому одуховленні. Він обумовлений колосальним порушенням габітусу як наслідку відкриття лінощів, втілених у людині, які стали по-

мітними з позиції берегу. Відповідальним за це – принаймні у його найважливішій частині - є внутрішнє прискорення, відокремлене від попередніх писемних культур. Воно відповідає й за те, що мізки тих, хто пише, випереджають габітус тих, хто не може писати – так само, як тіло аскетів, атлетів та акробатів перевершує тіла пересічних людей. Велоциферична сила (*die veloziferische Kraft*) [2] письмових вправ, яка тягне за собою додаткові прискорюючі дисципліни, наштовхується на інертність старого етосу, прихованого у пересічних тілах. Там, де акселеруюче тренування стверджує свої ефекти, там розколюється культурна еволюція. Результатом такого розколу є людство з двома швидкостями.

Такий розкол обумовлює виділення у старих спільнотах еліти, яка навчається і виконує вправи. Це призводить до конструкції нового неба над старою Землею і виникнення нового об'єднуючого спільного (*koinon*) над старими комунами. *Koinon*, що треба було підкорити, те спільне, у якому, починаючи з мілетців, зірки, логос та поліс мають один й той самий порядок, є занадто високим і знаходиться далеко за межами повсякденних ситуацій, щоб бути доступним для всіх. Звідси походить базисна парадоксальність усіх універсалізмів у цілому, яка полягає у тому, що усім пропонується таке спільне, до якого більшість може залучатись тільки у модусі нерозуміння. Ця парадигма домінувала протягом трьох тисячоліть, лише ледь два століття тому частковою відповіддю на це став розкол спільного на його писемні і не писемні фракції. Віртуально припустимо, що усі люди можуть писати, але фактично пише небагато людей – отже, безпомилковим буде твердження, що ця мала купка впевнена, що пише за усіх інших. Усе це торкається сукупних фігур логічного, етичного та медіального соціалізму. Якщо буде на то бажання, то перелік пасток універсалізму можна назвати духовною стороною вступу до класового суспільства – щоправда, вирішальним критерієм розрізнення тут вже більш не виступає панування озброєного хазяїна над беззбройним наймитом. [3]. Таке розрізнення полягає в озброєнні індивідів, що роблять вправи, проти лінощів усередині їх самих – у загальному вигляді це відбувається через письмо, логіку, гімнастику, музику і мистецтво. У цьому тренувально-культурному повороті конститууються взірцеві фігури вісьово-часової духовності: мудреці, просвітлені, атлети, гімнастикософи, святі і профанні вчителі. З образами цього типу матимуть справу люди у високих культурах наступних тисячоліть (про митців у сучасному сенсі спочатку навіть й не йшло). Вони опікуються тим, щоб культурний час був часом духовних взірців.

Посилання:

1. Karl Jaspers. Vom Ursprung und Ziel der Geschichte (zuerst 1949) München. 1963. S.22 f

2. Слово «*veloziferisch*» є неологізмом Гете. Уперше він вживає це слово у 1825 р. у листі до внучатого племінника Нікодовіуса. Воно є зрощенням двох слів: *velocitas* (лат. поспіх) та *Lucifer* (Люцифер); тут йдеться про силу сатанинського прискорення. (М.К.) Докладніше див.: Manfred Osten. “Alles ist *veloziferisch*” oder Goethes Entdeckung der Langsamkeit. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2003.
3. В російськомовних та україномовних перекладах головні фігури гегелівської діалектики відносин панування і підкорення (*Herr und Knecht*) перекладаються відповідно як «пан» і «раб». Але *Knecht* у німецькій філософській і літературній традиції, на відміну від раба, (*Sklave*) є свobodною людиною, він є найманим працівником у хазяїна (*Herr* у сенсі *Hausherr*). Саме ця семантика застосовується Слотердайком для обґрунтування культурно-освітнього походження класового суспільства. – М.К.

Перейти на інший бік: філософія як атлетика - С. 304 -307

Не будьмо нехтувати метафорою виходу з потоку. Людина, яка зайнялась експлікацією лінощів у собі, змушена усім ходом здобуття досвіду водночас тричі переходити на інший бік своїх внутрішніх надбань. Людина, помічаючи, як працюють в ній пристрасті, розуміє, що треба перейти на інший бік палкості, щоб не тільки страждати через пристрасті, а й стати знавцем страждань. Коли людина помічає, наскільки вона знаходиться під владою звичок, вона безпосередньо бачить, наскільки вирішальним є перехід на їхній інший бік, щоб бути не тільки одержимою ними, а й їхнім володарем. І зрештою, коли людина помічає, що її психіка заповнена безладом уявлень, настає прозріння, що бажано було б вибратись на інший бік цього звалища уявлень, щоб не тільки позбавитись плутанини думок, а й продукувати логічно стабільні ідеї. Мислення починається тоді, коли закривається мавпячий театр асоціацій, який нещодавно став описуватись як змагання «мемів» за свobodний обсяг підключень до неокортексу. Ця трояка зміна сторін утворює етичну програму усіх тих активностей, які Платон підсумував у штучному слові «філософія».

Поза усяким сумнівом, слово «філософія» - це прихований натяк на дві найважливіші атлетичні чесноти, які у часи платонівської інтервенції користувались широким схваленням. По-перше, воно вказує на аристократичну позицію «філотимії», любові до *time*, тобто до звиятного авторитету, який мали переможці у змаганнях; по-друге, - на «філопонію», що означає любов до *ponos*, тобто до старання, навантажень, турботи. Не випадково атлети обрали своїм охоронцем Геракла, що здійснив дванадцять подвигів, які упродовж віків закарбувались у пам'яті як прообрази *ponoi*.

Так само, як філософи після Платона видають себе за друзів мудрості, це роблять вже здавна також гімнасти та борці на рингу, позиціонуючи себе як друзів навантажень, які роблять з чоловіка мужчину, а також як любителів суворої тривалої наполегливості, якої вимагають боги перед перемогою. Згодом багато хто став вважати Геракла своїм вельможним предком, особливо це стосується кінників, які користались цим, щоб підкріпити свою тезу про те, що тільки вони, філософські тотальні аскети, є справжніми атлетами, а спортсмени – це лише декадентні честолюбці, які вихваляються своїми м'язами та колишніми успіхами, але на мають будь-якої ідеї щодо солідної чесноти і космічно сумірного розуму.

Отже, імператив «Ти повинен змінити своє життя!» лунає у староевропейському просторі вже з 5 століття до н.е. не тільки з численних статуй, які греки, охоплені психозом створення образів, як навіжені встановлювали у прилеглих до храмів територіях та на площах, нібито вони хотіли додати до смертного народу полісу ще народ із статуй, мабуть, для того, щоб привернути увагу на схожість між богами і переможцями. Цей імператив ще більше відповідає новим умовам отримання знання. Точніше – зміненій позиції носіїв знань щодо своїх життєвих завдань. Змінити своє життя тепер означає сформувати себе через внутрішні активації як суб'єкта виконання вправ (Übungssubjekt), який повинен перевершити своє пристрасне і габітуальне життя, а також своє життя серед власних уявлень. Отже, суб'єктом стає той, хто бере участь у програмі депасивізації (Entpassivierung) самого себе і переходить від простого оформленого буття на бік формуючого буття. Увесь комплекс, який називається етикою, походить з жесту конверсії у напрямку вміння. Конверсія – це не перехід від однієї віри до іншої. Достеменно обернення відбувається як вихід з пасивного модусу існування до єдності дій разом зі вступом до активуючого модусу. Те, що активація і сповідання життя як виконання вправ (übendes Leben) означають одне і теж, криється у природі речей.

Ця вказівка дозволяє більш точно зрозуміти, що мав на увазі Ніцше, коли він у своїх міркуваннях «До генеалогії моралі» назвав Землю «аскетичною зіркою». Аскеза стала необхідною з того моменту, як авангард спостерігачів був змушений перестрибнути через свою тінь – точніше через три тіні у формі пристрастей, звичок і нечітких ідей. З огляду на примус прояснення і виконання вправ цей стрибок через три тіні, який відбувся на початку більш високої культури, дає Ніцше підстави загострити своє висловлювання і говорити про Землю як про *акробатичну зірку*. До того ж цей вислів ще краще розкриває найважливішу морально-філософську інтуїцію Ніцше. Коли він з усіх сил намагався відокремити поняття askesis від похмурої демонстрації християнської аскези каяття, то робив це тільки для того, щоб знову вказати на такі незрозумілі, але такі необхідні аскези

отверезіння та піднесення, притаманні старим елітам, тим самим даючи стартовий сигнал для суто артистичної інтерпретації людських фактів. Якщо залишити поза увагою хибну проекцію «надлюдини» на майбутнє, стане очевидним, про що йшлося у Ніцше: зі вступом народів у фазу високої культури кожний носій досягнень акробатично потрапляє під напругу.

Аскетика та акробатика – С. 307-309

Акробатика задіяна усюди, де намагаються справити враження, що неможливе здатне бути чимсь на зразок легкої вправи. Отже, недостатньо пройти по канату і зробити на висоті *salto mortale*. Вирішальне послання акробата співсвітові криється у його посмішці, з якою він кланяється після виступу. Ще більш це відчутно у розкутому випростуванні руки – у жесті, який можна вважати привітанням, адресованим високим рангам. Насправді ж він посилає нам моральну звістку, у якій йдеться приблизно про таке: Оце і щось подібне до цього – ніщо для нашого брата. Наш брат – це ті, хто обрав фах «неможливість» разом з додатковим предметом «справляти враження». Деякі з них до самого кінця залишаються на аренах та стадіонах, інші переходять до *asketeria* і віддають перевагу сходженню по релігійній драбині, дехто обирає ліси і пустелі, інша фракція робить те ж саме, але на все більш високих посадах держслужбовців. Як відомо, Платон хотів показати, що мистецтво державного управління також можна опанувати до досконалості, якщо готувати політичних артистів за допомогою сорокарічного навчального курсу з неможливого, починаючи з п'ятнадцяти літ. Здатність управляти державою, керуючись ідеями, а не кульгати зазвичай від однієї ситуації до іншої, як це робить клоун при владній посаді – також, будь на то воля, можна розвинути до майстерного виконання даного ремесла. Щоб досягти цього не треба, як фараон, народжуватись богом. Достатньо бути просвіченим греком, щоб під правильним психотехнічним керівництвом досягти рівня фараона.

Міркування Ніцше щодо конвергенції аскетичної і артистичної співзвучної тенденції кінця 19 ст., які я описую за допомогою таких ключових слів, як «атлетичний ренесанс» і «деспіритуалізація аскези». Тому, хто помітив ці рухи, неважко зрозуміти, чому на самому початку аскетичних імпульсів піклування про себе у ніякому разі не було спокутним самоприниженням. На ранніх етапах справа виконання вправ ґрунтувалась на елементарній інтуїції: усе у світі спрямоване на те, щоб потрапити на інший бік трьох автоматизмів. Тільки у такий спосіб «людина» опиняється у фокусі комплексу вправ, які змінюють її «природу» задля здійснення цієї «природи». Людина тут розглядається як тварина, приречена на напучування, на виконання вправ, на мислення. У колах філософських антропологів 20-го

століття полюбляють гордовито стверджувати, що через це людина не може просто жити, а змушена «вести» своє життя. Це має рацію і виражає важливу думку – але вона була б ще більш цінною, якби спромоглась пояснити, чому не може бути по-іншому, а також як таке сталося, що безліч людей, передусім на Заході, у зонах наркоманії, радше справляють враження тих, хто нікого не веде і сам ніким не ведеться.

Антропотехніка: обернути силу повторення проти повторення
- С. 309-311

Відповідь треба давати, посилаючись на емерджентність антропотехніки у вісьовий час виконання вправ. Як тільки усвідомлюється одержимість програмами, як протікають самі по собі – афектами, звичками, уявленнями - , настає час для вжитку заходів проти такої одержимості. Принципи останніх, як вже було сказано вище, - це перехід на інший бік процесів повторення. Такий перехід, як нам здається, відбувається за чіткими правилами з тієї пори, коли було відкрито, що повторення само є вихідним пунктом для свого подолання. Це відкриття є прем'єрою антропотехнічного розрізнення.

Поясненням цього є роздвоєність самої речі. Силу повторення треба розуміти, виходячи з подвійної природи повторення, яке може бути повторювальним повторенням (*wiederholte Wiederholung*) і повторюючим повторенням (*wiederholende Wiederholung*). У суб'єкті це патетично підносить розрізнення між активними і пасивними станами. Тепер стає зрозумілим: існують не тільки афекти від збудження, а й такі, що й самі викликають збудження, існують звички, які самі щось виконують і такі, що навчають виконувати, існують уявлені уявлення і такі, що самі уявляють. Шанс завжди криється у *Partizip Aktiv Präsens* (активному дієприкметнику, ця аргументація ґрунтується на граматиці німецької мови - перекл.). У цій формі підноситься активована людина, яка самотужки стає відчуваючою, виконуючою вправи та уявляючою на відміну від її антиподу - чуттєвої, вправної, уявної людини. Через це поступово суб'єктна людина замінює об'єктну людину – якщо можна у даному випадку взагалі застосувати ці когнітивні терміни, що занадто віддають Новим часом. На другій позиції залишається людина, такою, як вона була - пасивною, повторюваною, званою без бою, а на першій - навпаки людина стає пост-пасивною, вона сама повторює, готується давати відсіч. Якщо обирається перший шлях, то з нього виходить «вихована людина», з якої колись, як говорив Гете, «здирали шкіру». Те, що залишається їй після сходження до освіти, - так це наївність, яка була колись її власною, разом із подвійним ставленням до неї: як зневага до подоланих кліше і як ностальгія за ще не розколотим.

Відкриття звичок, що стали плоттю і кров'ю, як принципу інертності, стійкої до усякого роду повчань, спричинює появу суми заходів, що стали інновацією старого світу з далекосяжними наслідками, які ми й дотепер відчуваємо і несемо далі, а саме: це поворот до мистецтва виховання, або *paideia* – спочатку це означало щось таке, як «мистецтво роботи над дитиною» або «техніка биття хлопчиків». Фактично діти як діти методично потрапляють до поля зору після емерджентності звичок. Вони як ще-неодержимі-звичками (*Noch-nicht-von-Gewohnheiten-Besessenen*) повертають до себе увагу сумлінних керівників виконання вправ. У сутінках вчителів (*Lehredämmerung*), які водночас є антропологічними сутінками, дитина перетворюється з феномену підростаючого покоління на актора у драмі виховання. Можна з впевненістю стверджувати, що до цього повороту у напрямку «напучення хлопчиків» діти були культурно невидимими. Тільки після відкриття регіону звички вони одержують привілей видимості, який час від часу може слабшати, як у європейському Середньовіччі, але вже більш ніколи не зникає повністю. Тепер хлопчики стають об'єктами піклування, яке перетворюється на справжнє мистецтво керування процесом появи звичок та формування комплексних компетентностей на постаменті автоматизованих вправ. Щоправда, перевага бути дитиною, її відносна неоформленість і відкритість формуванню мала свою ціну – це природна вада хлопчиків, тобто їхня сильна емоційність і спонтанність; старожитні вихователі, мабуть, не називали б себе «педагогами», якби не були впевненими, що залишаться ними надовго. За педагогом тут виступає погано прихована постать дресирувальника – так само, як і за усім повчанням криється дресирування. Через це справжня історія педагогіки є також спільною історією дітей та тварин. Якщо, за Плінієм ... дресирувальнику вдається, щоб слони ходили по канату або писали хоботом грецькі та латинські слова, то й педагог має засобами простого дисциплінування сформувати у своїх вихованців здатність упізнавати і обирати свій життєвий шлях серед надміру інших можливих пропозицій.

Педагогіка як прикладна механіка - С. 311-313

Оскільки у сутінках педагогів першого тисячоліття до Христа якість інертності експліцитно розумілась як габітуальна, то виник намір прибрати до рук звичку вже *in statu nascendi* (у становленні –лат.), щоб перетворити колишній принцип опору на фактор кооперації.

Тут ми торкаємось усієї старожитньої антропотехніки. Усяке технічне поводження з людиною – а на самому початку педагогіка була саме такою – ґрунтується на праїдеї класичної механіки: поставити сили інерції на службу подолання самої інерції. Це увявлення святкує свій перший тріумф

у відкритті принципу важелю. Отже, маленька сила, примножена на більш довгий шлях, може рухати більшу силу – схоже відкриття покладено в основу відкорковування пляшки, що було відоме вже в античності. Mechane, з грецької – хитрість, означає ніщо інше, як перемудрити природу її власними засобами [1]. Педагогічна хитрість (mechane) ґрунтується на виваженому рішенні використати звичку для її власного зняття – можна сказати і так: Вона застосовує вірогідне як медіум для підвищення невірогідності. Ми беремо у звички її опірні властивості і підкладаємо їх під вагон недосяжних цілей. Це матиме успіх, якщо педагог встигне добігти до довгого кінця важелю – тобто до коренів приведення до кондиції через повторення вправ. Звідси походить: Repetitio est mater studiorum (повторення – це матір навчання). Маленькими людськими силами можна творити неможливе, якщо вони помножуються на більш довгий шлях тренування [2].

Відкриття цієї механіки викликає ейфорії, які накладають свій відбиток на духовні школи in statu nascendi, в Азії це було так само, як і в Європі. Звідси – круте піднесення цілей навчання, що можна помітити як в езотеричному ядрі платонізму, так і у більшості форм брахманістського тренінгу та у алхімії даосів. Безперечно уся ця шкільна організація все ще послуговувала езотериці і підготовці до державної служби. Але найголовнішим завданням такого навчання було підведення adeptів до вертикальної стіни, на якій можна було спробувати здійснити сходження до неможливого. За тезами рекламного проспекту школи, де написано «доброчесності можна навчитись», криється езотеричний радикалізм, підсумований у посланні (невимовному на європейських теренах): «Божественному можна навчитись». Але як, хіба ж можна піднятися до богів, опанував надійні методи? А чи може бути безсмертя це лише справою тренування? Той, хто в це вірить, думає, що він, разом з Платоном, індійськими вчителями та безсмертними даосизму, одержав мандат, щоб вчити неможливого, щоправда, не виходячи за межі маленького кола тих, хто має відповідні здібності. Куди це веде, показує довгий ряд духовних та атлетичних екстремістів, які у минулих тисячоліттях визначили образ людства.

Посилання:

1. Peter Sloterdijk. Der andere Logos oder: Die List der Vernunft - Zur Ideengeschichte des Indirekten//Achim Hecker (Hrsg.) Regel und Abweichen. Strategie und Strategeme. Chinesische Listenlehre im interdisziplinären Dialog – Berlin, 2008. – S. 87-112.
2. Поруч з педагогічним вихованням через просвічене повторення, культури здавна ще мають техніку виховання через залякування або засвоєння норми через шокуюче закарбування сакральної сцени. Див.

Heiner Mühlmann. Jesu überlistet Darwin. – Wien-New-York, 2007, де показано, як мемоактивний фітнес колективу може посилитись через спільно здійснювані драми убивання. У цьому світлі християнська меса є формою подвійного закарбування, з одного боку, через постійно повторювану драму убивання, а з іншого - як тренування у заміні кровавого жертвоприношення символічною грою. – П.Сл

Дидактичне вознесіння: навчання для життєздатного життя (für Leben des Lebens) – С 314-315.

Не має ніякого значення, як презентувала себе стародавня школа – екзотерично чи езотерично, вона ніколи не вважала себе метою своєї діяльності. Ще максима середньовічних майстрів шкільного діла – non scholae sed vitae discimus [1] - намагалась гучно проголосити: ми вчимо не для потреб базового табору, а виключно для експедиції. Але як би скромно не звучало це визнання, але у подальших інтерпретаціях воно набуло страшного розміру. Щоправда, слово vita у першому читанні означало не більше, ніж відповідність вимогам зовнішнього фронту, тобто у професіях та на службі. Але кожному учаснику цієї високої гри було зрозуміло, що тим самим було позначено лише перший крок. За своїм більш глибоким дизайном заклик «вчити для життя» був паролем для проєктів найкрутіших сходжень – проєктів, які замахнулись на висоту божественного.

Таке зрівняння бога і життя дозволяло нарощувати надзвичайне вертикальне напруження. Воно змушувало давати радикальну відповідь звичайним уявленням про смисл «життя». Одразу ж стало можливим утворювати вищий ступень до предикату «живий», а іменник «життя» множити на самого себе. Той, хто сказав «життя», рано чи пізно, скаже «життя для життя». Тоді «вчитись для життя» означатиме вчитись для чистої надмірності. При вивченні потенційованого життя наштовхуєшся на vita vitalis, яка знаходиться вертикально щодо вісі емпіричного існування. Це задає напрямок первинному сюрреалізму – тобто вертикальному руху, дієвому в усіх високих культурах; на Заході його невдало назвали «метафізикою». Мабуть, кращим терміном була б «метабіотика» або, щоб не покидати терену латини, «суправіталістика», хоча слід визнати, що обидва слова через свою незграбність треба знищити на місці. Термін «метафізика» знаходився на чолі усіх наших навчальних планів, поки його не відтіснив інший понятійний виродок – survival (анл. виживання), вчення про яке стало орієнтиром для модерних людей.

Посилання:

1. Це перекручення сатиричного висловлювання Сенеки non vitae sed scholae discimus: Epistolae morales ad Lucillum, 106, 12. (вчимося не для

життя, а для школи). Воно констатує деградацію школи до виробництва знань. Через це безпосередню шкільну програму, тобто вивчення божественного, прийшлося транслювати через інші медійні засоби, наприклад через листування філософа зі своїм молодшим другом. Також можна припустити, що Сенека сам перекрутив прислів'я і тоді цілком виправданою є автентична версія, до якої повернулись середньовічні вчителі, а саме: *non scholae sed vitae discimus.* – П.Сл.

Das Leben ist ein Zehnkampf. Peter Sloterdijk im Gespräch mit Wolfram Eilenberger// Philosophie. Magazin. N 5, 2912. - S.37-41.

Інтерв'ю присвячено виходу в світ останньої праці П.Слотердайка «Строки і дні – Нотатки 2008-2011pp.» (Sloterdijk Peter. Zeilen und Tage – Notizen 2008-2011. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2012) і є спробою зазирнути до лабораторії його філософської творчості.

Пане Слотердайк, Ви вели свій щоденник протягом чотирьох десятиліть. Тепер Ви вирішили його опублікувати. Було це заплановано?

Я ніколи не думав видавати цілком мої нотатки для нащадків. Для цього треба бути, як Руссо, переконаним, що власне життя є безцінною коштовністю. Моя позиція щодо автобіографічної проблематики полягає у тому, що при підготовці до публікації треба вилучати з нотаток усе тривіальне, дотичне до приватного життя.

Ви самі назвали ці нотатки «засобом транспортування дрібниць». Мабуть, Ви висловились так, щоб уникнути докору у нарцисізмі?

Мабуть, що так. Але я взагалі не вважаю нарцисізм чимсь таким, чого треба соромитись. Це зосередження уваги на самому собі, він просто є способом функціонування модерної суб'єктивності. Ми приречені на співвіднесення себе із самим собою або ж наше виховання змусить на таке. Ми маємо тут справу з еготехніками, які визначають наше життя вже упродовж 200 років.

Назвіть приклади таких еготехнік.

Вже більш, ніж сто років ми живемо в оточенні дзеркал, ведемо щоденники, пишемо автобіографії, листи. Усе це є еготехнічними медіумами, які стали надзвичайно важливими для модерного життя.

Чи можна вважати ведення щоденника у цьому сенсі різновидом філософського домашнього тренера, на якого можна «покладатись» кожного дня?

Людина, що живе і пише, є передусім рядкоробом (Zeilenmacher). Писати рядки – це не те саме, що дихати, але якщо робити це постійно,

то писання також стане вегетативним і автоматичним, а перехід до цього, власно кажучи, відбувається дуже добре, якщо скористатись ось цим домашнім тренажером для писання – книжкою для нотаток.

Одним із самих зворушливих, але також і найбільш просвітлених аспектів цих нотаток є те, що автор книги «Ти мушиш змінити своє життя» показує себе як людину, що живе не так, як слід, яка постійно каже собі: «Ти повинен розпочати страйк проти себе», «Ти повинен відрізати повідки».

Так, усе вірно. Тут йдеться про мій дуже застарілий конфлікт, який я почав усвідомлювати лише з літами або десятиліттями. Власно кажучи, я сам є невдалою комуналкою, де мешкають представник богеми та атлет, можна сказати і так: я людина, яка вважає, що посідає певне місце у зоні досягнень, але полюбає розслабитись на вакаціях. Здебільшого носій досягнень у мені виконує добровільно свої справи. Але трапляються дні, коли більш явно заявляє про себе інший бік, ця вічно не заспокоєна богемна складова.

Центральним поняттям Вашої філософії, особливо книги «Ти мушиш змінити своє життя», є «вертикальне напруження». Таке напруження із середини людини продукує образ прийдешньої самості – самості вмільця, якої можна досягти, виконуючи вправи. Це перегукується з диктатом Ніцше: «мушиш стати таким, яким ти є».

Людське існування завжди визначається через різновид антропологічного розрізнення. З одного боку, існують люди, яким вже вдалось стати людьми у цьому більш високому сенсі, а з іншого – й такі, що пораються на рівні попередніх ступенів. Починаючи з першого тисячоліття до нашої ери, антропологічне розрізнення заявляє про себе передусім як розрізнення між святою та профанною людиною. Батьківщиною цього розрізнення є Індія, але почасти воно дається взнаки також і у єврейській культурі; в античності ж - це індоєвропейська ідея мудреця. Уся історія є історією антропологічного розрізнення між людьми, які у своєму специфічному аспекті просунулись більш далеко, порівняно з іншими, не такими розвинутими.

Той, кого торкається це розрізнення, викликає підозру в елітарності. Але, якщо я вірно Вас зрозумів, Ви радше хочете наголосити, що в принципі цей шлях до змін свого життя у такий спосіб залишається відкритим для кожної людини, якщо вона виконує вправи.

Це проблема, яка зберігається у людській спільноті упродовж двох з половиною тисячоліть. Гаутама Будда досяг тут чогось – це помітили усі

люди навколо нього, - але він нічого нікому не нав'язував . Він тільки повчав інших і тим самим повідомляв про природний збіг буття та знання, перед чим quasi не могли устояти усі ті, які потрапляли у сферу його вчення. Я не беру на себе сміливість стверджувати, чи відбувалось це так само у Христа і Магомета. Для цього треба мати більше джерел.

Що особливе відрізняє Гаутаму Будду від інших постатей святих, якщо дозволити собі таке порівняння?

Найбільш приваблює те, що Будда не просто встановлює імперативи для поведінки, а завжди пов'язує кожний імператив з різновидом правил для виконання вправ. Християнство також сформувало навколо себе культуру виконання вправ (Übungskultur), де антропологічна неймовірність вміння бути християнином набула надзвичайно сильного прояву. Адже тут вийшли на сцену майстри християнства, перед ними згас увесь вокабуляр грецьких атлетів, з якого залишилось тільки два грецьких слова: *melete* та *askesis*. Перші монахи називали себе атлетами Христа. І упродовж цілого тисячоліття, власне до Лютера, християнство було насамперед чернецькою релігією. Інакше кажучи, вимога надлюдини є субстанцією антропології старожитніх високих культур.

А як щодо Модерну?

Модерн руйнує, а не будує проблематику надлюдини. Ми радше намагаємось зробити егалітарне вирівнювання між тими, хто має найвищі досягнення і тими, хто не досяг нічого. Ми створили багатоманітність життєвих форм, щоб знівелювати це розрізнення. Доба антропологічного розрізнення для нас в основному завершена. Ми не визнаємо, що існує субстанціональне королівство. Ми не визнаємо, що існує субстанціональна мудрість. Ми не визнаємо, що існує субстанціональна святість. Ми не визнаємо також, що існує субстанціональний геній. Отже, усі чотири форми антропологічного розрізнення, які протягом двох з половиною або трьох тисячоліть були конститутивними, тепер більш-менш завершені. Через це Макс Шелер назвав наш час добою вирівнювання – тим самим він мав на увазі наближення до кінця старого напруження між духом і життям.

Ви говорили про Будду як про очевидне впливове явище. Але існують такі постаті, як Сократ, які в наслідку залишили негативне відчуття – ресентимент.

Маєте рацію. Як тільки була визначена найвища позиція, той хто вже досяг її, перестає бути свідком цього розрізнення, а також не занадто бажає бути його пропагандистом. Здебільшого він є свідком того, що існують вертикальні напруження. Це висуває на передній план ресентимент, через

це ми маємо також ресентиментальну індустрію упродовж усього існування високої культури. Отже, не можна виконувати професійні обов'язки філософа, не тренуючись щоденно у питті келиху отрути.

Ви також є об'єктом таких публічних ресентиментальних реакцій.

Публічна персона завжди мусить займатись тренінгом у розрізненні між самою собою та своїм медіальним образом, цим аватаром, який циркулює ззовні. У моїх опублікованих нотатках із щоденнику є кумедний пасаж, де я описую себе як щось на зразок ляльки вуду, яку добропорядні люди нашпигували голками і застосовують для того, щоб допомогти іншим добрим людям впоратись з їхніми почуттями переваги над іншими. Адже люди полюбляють свої думки і передусім речі, від яких вони зрікаються. Мої спостереження дозволяють стверджувати, що людина, якщо вона здійснила колись щось на зразок вибіркового відхилення будь-якої особи, пристрасно прив'язується до такої ситуації, бо вона є частиною її власної особистості, ненависть є чинником формування особистості.

Яку роль відіграє філософія у зв'язку з удосконаленням самого себе – мабуть, вона була упродовж минулих двохтисячоліть первинною тренувальною технікою для людей, які побажали змінити своє життя у цьому вертикальному сенсі?

Це цілком так, щоправда, доти, доки існує філософія. Але не треба забувати, що разом зі смертю Плотіна філософія перестає бути головною частиною західної культури. Починаючи з 4 століття і до раннього Ренесансу філософія прислужувала теології і не мала свого власного існування, точніше релігія взяла її на службу як групу раціональної підтримки. Це означає, що великий масив вправ філософського *modus vivendi*, як це вперше було помічено у Боеція, зникає на тисячу літ у безодні. Якщо Ренесанс можна вважати поверненням богів, то також є підстави говорити про повернення філософії.

Сьогодні багато говорять про повернення філософії. Але гадка про це дуже пов'язана з очікуванням, що філософія допоможе змінити життя людей.

Це можна вважати знаком того, що колективний бюджет розумності не можна довго вводити в оману ідеологічними диктатами, які в останні 200 років значною мірою визначали образ філософії. З одного боку, існує страшенне ідеологічне спотворення філософії, яке було дієвим в останні 200 років. Водночас дається взнаки її жахлива академічна деформація. Обидві вони є найлютішими ворогами первісного концепту філософського життя. Академізм та ідеологізм сьогодні дивним чином лікуються через спонтан-

ну коньюктуру у пошуках орієнтацій свідомого життя. У таких пошуках неминуче звернення до філософії за її доброю старою адресою. Сподіваємось, що вхідні двері не будуть намальованими на шпалерах.

А хто вийде з цих дверей ?

Відповідь дійсно є дуже інформативною: Звідти вийдуть люди, які, наприклад, по-новому визнають філософію як мистецтво жити. Першим, хто вийшов з цієї двері, був Фуко. Це насправді великий мислитель. У модусі усього його життя, мислення та інтелектуальної поведінки не можна не помітити філософську рису. Я із самого початку був переконаним, що філософію слід перемістити до прикметника, це означає, що йдеться не про те, щоб зберегти дисципліну, субстанцію, факультет з такою назвою, а радше про *modus operandi* життя, мислення, заняття наукою і політикою, де *modus operandi* усіх цих речей стає філософським. Тільки у цьому сенсі мої записні книжки є філософськими. Але не через те, що я багато говорю про філософію, а оскільки у цьому проявляється габітус життя, яке здійснює саморефлексію.

Ваша терапевтична пропозиція, здається, полягає у посиленні напруження. Звідси Ваші закиди: «Ви недостатньо напружені!» Або: «У вас невірне напруження!» І усе це у наш час, коли всі й без того перенапружені.

З цим я хотів би посперечатись. Адже у мене інший опис причин цього становища. За моїм первинним спостереженням дуже мало людей насправді живе в автентичному вертикальному напруженні. Більшість тягнеться не вгору, а метушиться вниз. Це контрорис, тобто моя вихідна позиція. Я добре розумію, що тих, кого поганяють, також можна описати як напружених – звідси - їхні мрії про розслаблення і відпочинок. Але ці люди мають іншу проблему, а не ту, на яку я вказую.

Припустимо, що у когось прокинулось відчуття: я живу не тим життям, яким хочу або повинен жити. Де я знайду оце інше життя? Адже завжди існує декілька пропозицій, а досвід свідчить, що люди у переважній більшості десь на ранньому етапі зробила хибний вибір, і одразу ж в своєму перенапруженні побігли у невірному напрямку.

Добре підмічено. Раніш було радше так: закидалась приманка у вигляді унікальної особистості. Здебільшого з поля чотирьох вищостей – святих, королів, героїв та геніїв. Це четвірка людських приманок, які показують іншим людям, що можливе попереду та на висоті. Але якщо хтось хоче убезпечитись перед такою принадою, тоді виникає цілковито новий режим, у своїй більшій частині ідентичний тому, що ми спостерігаємо сьогодні. Тут вертикальне розрізнення репрезентується не через ці чотири позиції

вищості, а через встановлення рангів, що є сучасним інструментом інтерпретації вертикального розрізнення. Але за усім цим ранжируванням криється нігілістичне припущення, що а) усе це лише зовнішні оцінювання і б) це нічого не говорить про справжню цінність речей. Висловлюючись соціологічно, це означає що на місце зразка заступає відома людина.

Мабуть, сьогодні усі хочуть стати Швайнштайгерами (відомий німецький футболіст – М.К.)?

Точно. Якщо не можеш стати Сократом, ставай Швайнштайгером. До речі, Леонардо да Вінчі – я цитую його в одному місці моїх нотаток – чудово висловився: «Хто не може стати тим, ким він хоче, той повинен воліти того, чого він може». З другою половиною цього речення стартує модерний динамізм волі. Волій того, чого можеш. Тим самим ми вже тенденційно виходимо зі сфери прагнення до більш високого вміння. Заспокоює тільки те, що найбільш досконала людина-умілець в усі часи дає вирішальні вказівки тим, що нічого не вміють, як визволитись з пастки нещасливої свідомості, яка в них неминуче пробуджується через безпосереднє порівняння з такою людиною. Леонардо, мабуть, відчував, що поруч з ним може зростати тільки нещаслива свідомість.

А хіба не існує іншого прочитання висловлювання Леонардо, наприклад, що вертикальному напруженню має передувати самопізнання. Чи не буде сліпою самооптимізація без самопізнання?

Я також хотів би вказати на це. Я стверджую, що єдине, що може урятувати від запаморочливого виміру буття у вертикальному напруженні, є те, що, визнаючи його, не треба вдаватись до саморуйнівних форм порівняння. Людство й дотепер не відкрило більш сильного засобу за пряме порівняння з більш успішними, щоб зробити когось нещасливим. Водночас усе життя є єдиною виставою для демонстрації відмінності між людьми, які роблять справи так, як вони можуть, та іншими, що роблять це краще. Треба знати, що порівняння є моральною пекельною машиною, яка спустошує людське життя. Водночас воно є неминучим. Треба знати, як зупинити шкідливі порівняння, щоб пробігти марафон життя саме з тією швидкістю, яка для мене тепер є можливою і правильною.

У традиційному філософському розумінні саме дух заслуговує на тренування. Але у культурі сьогоднішня політизація самого себе означає насамперед тілесне самоудосконалення.

Цілком так. Але тіло у даному випадку є метафорою для позначення усього, отже, воно виходить за межі суто фізичного. Спортивне тіло і духовне тіло не можна мислити окремо одне від одного. Мозок є надзвичай-

но активним марафонним органом, бо кожний, хто мислить, не може не сперечатись з висловлюваннями інших бігунів – і зовсім не обов'язково, щоб вони були конкурентами. Ось найбільша моральна таємниця: отрута порівняння водночас перетворюється на лікувальну дію, але як таке відбувається? Отруту можна застосовувати як протиотруту, якщо зрозуміти: ти можеш почати бігти тільки з того місця, на якому зараз знаходишся, і не швидше, ніж дозволяє рівень твоєї тренувальної підготовки.

У спорті, наприклад на наступній Олімпіаді, ми станемо, з одного боку, свідками натренованих тіл, а з іншого – також технічних і почасті маніпульованих тіл.

Це веде до пекла розрізнення між людьми, тобто до пекла рекордів, до пекла найвищих результатів, які можливо показати лише в обхід – через гібридизацію, бо на ваги покладені вже не людські можливості самоудосконалення. Але і у цій області також треба дуже ретельно розглядати явища, Людину не можна мислити без її аксесуарів. Ніцше запитав би на цьому місці: Хто розповість нам історію трутизм, що викликають сп'яніння, або історію наркотиків? Хіба не уся висока культура була також й історією засобів сп'яніння, допінгу?

Це центральна проблема сучасного спорту.

Спортивна етика не безпідставно відокремилась від поля загальної етики. З того часу вона стала майже поліцейською дисципліною.

Вона педагогічно виправдана у тому сенсі, щоб «бути прикладом».

Праформою антропотехніки є педагогіка. Педагоги намагаються зробити всеумільців (Allesköpfer) з дітей, які вважаються поліморфними невмільцями (Nichtsköpfer). Основною ідеєю софістської педагогіки є те, що людина усе зможе, якщо забажає. Це ціль класичної Paideia: життя спрямовується до повноти, життя само по собі є багатогранністю.

Аналогією цього прагнення до багатогранності у спорті, мабуть, є десятиборство?

Так, життя – це декатлон, загальне десятиборство. Великою інтуїцією софістів було те, що вони серйозно вважали, що кожна людина має властивості десятиборця або багатборця і через це має навчатись всебічно. Дивовижним ідеалом софістських програм виховання було те, що вони хотіли зробити з людини істоту, здатну протистояти усім найбільшим загрозам людського існування аж до самих гранічних меж, тобто амеханії amechania. З грецької це означає – безпорадності. Коли людина вже не має mechane, тобто жодної хитрощі, жодного трюку, жодного допоміжного

засобу. Amechania - це стан, у якому людська істота попросту ніколи не повинна знаходитись. Усе виховання – це подолання amechania.

Так у цьому сенсі Ви софіст?

Безумовно. Якщо софіст є прототипом вихователя і якщо сутність виховання полягає у тому, щоб запропонувати людині засоби допомоги, які урятують її від занурення до безмовності і безпорадності, тоді душею і тілом треба бути софістом.